

ANEKSIJA I NJEZINI ODJECI U IDEJAMA POLITIČKIH STRANAKA U BOSNI I HERCEGOVINI S POSEBNIM OSVRTOM NA PISANJE LISTA NAROD 1908. GODINE

Pregledni naučni rad
UDK: 327(497.15)“1908”

DOI: 10.51558/2712-1178.2023.9.1.73

Dr.sc. Ivona Šego-Marić, izvanredna profesorica
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru
e-mail: ivona.sego-maric@pf.sum
Mag. iur. Ivana Marušić, asistent
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru
e-mail: ivana.marusic@pf.sum.ba

SAŽETAK

Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. godine je provedena protivno odredbama i zaključcima Berlinskog kongresa 1878. godine te osim što je značila povredu tadašnjeg međunarodnog prava, taj čin je doveo u pitanje državnopravni subjektivitet Bosne i Hercegovine te izazvao i šestomjesečnu međunarodnopolitičku krizu. Autorice analiziraju pisanje lista Narod u zadnjoj godini njegova izlaženja pred aneksiju te kompariraju stav političkih stranaka tog vremena prema pitanju aneksije. Političke stranke u Bosni i Hercegovini nose obilježja nacionalnopolitičkih organizacija, a promjenom međunarodnopravnog statusa Bosne i Hercegovine nakon aneksije dolazi do nadanja kod pojedinih političkih grupacija u prevagu geografsko, etnografskih i historičkih razloga za priključenjem Bosne i Hercegovine hrvatskim odnosno srpskim zemljama.

Ključne riječi: aneksija, državnopravni subjektivitet, suverenitet, političke stranke, austrougarska uprava, Narod

UVOD

List Narod izlazio je u Mostaru od 1907. godine do 1908. godine kada nastavlja sa izlaženjem u Sarajevu. Posljednji broj u vrijeme austrougarske uprave izišao je 14. lipnja 1914. godine kada je ugašen. Glavni urednik i izdavač ovog lista u Mostaru bio je

dr. Uroš Krulj,¹ list je izlazio srijedom i subotom, na srpskom jeziku i ćirilichnom pismu, redakcija je bila na Carini koja je tada bila glavna ulica u Mostaru. Značaj koji su listovi imali u vrijeme austrougarske uprave na nacionalno političke ciljeve bio je velik stoga ćemo u ovom radu nastojati prikazati kako srpska inteligencija u Mostaru izražava svoje nacionalno političke aspiracije.

1. ANEKSIJA

Prema pravno političkoj teoriji aneksija (lat. *annexio*) predstavlja pripajanje dijela ili cjeline državnog područja jedne države drugoj, a

-
- 1 Nakon završenih medicinskih studija u Beču, gdje se već među studentima politički aktivira, Uroš Krulj se vraća u Bosnu i Hercegovinu, u Bijeljenu, gdje radi kao liječnik. Zajedno sa dr. Nikolom Stojanovićem, koji, u međuvremenu, u Dubrovniku uređuje list *Dubrovnik*, vraća se u Mostar krajem 1906. godine, gdje radi kao privatni liječnik. Sa grupom mostarskih javnih ličnosti pokreće list *Narod* (prvi broj izašao 1. siječnja 1907.), čiji je bio i vlasnik. Jedno vrijeme prenosi tiskanje ovog lista u Sarajevo da bi ga, nakon osnivanja vlastite tiskare, ponovo vratio u Mostar. Kao inicijator i član privremenog odbora u 1907. godini sudjeluje u formiranju Srpske narodne organizacije čija je prva i posljednja skupština održana 27. listopada u Sarajevu. Sudjeluje u srpskoj delegaciji ministru Burianu u Beču. Član je srpske i bošnjačke delegacije koja u Pešti izražava proteste protiv aneksije Bosne i Hercegovine. Nakon donošenja Ustava za BiH i formiranja bosanskohercegovačkog Sabora, a poslije trogodišnje pauze u izlaženju izazvane, sa proglašenjem aneksije, represijom vlasti, u Sarajevu početkom studenog 1911. aktivira tiskanje lista *Narod*. Pored srpske saborsko-poslaničke grupe okupljene oko lista *Srpska riječ*, koja je bila "oportunistička stranka koja je mislila da može i treba da surađuje sa bosanskom vladom" i grupe "Otađzbina", koja je predstavljala "agrarno-nacionalnu stranku", djeluje i treća grupa, u kojoj se politički i sam angažira, grupa "Narodova" kao "ultranacionalistička i principijelno opoziciona u saborskom radu." Nakon atentata na prestolonasljednika njegova se tiskara zatvara, list *Narod* prestaje izlaziti a dr. Uroš Krulj biva od austrougarske vlasti interniran iz Mostara. Zgodić Esad, „Uroš Krulj: biologija, nacija i politika“, Znakovi vremena - Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu, vol.6., br. 18-19/2003, 73.

o aneksiji se može govoriti samo ako je određeno područje efektivno zauzeto (*corpus*) te ako postoji namjera da se ono trajno posvoji (*animus*).² Državnopravni i međunarodnopravni status Bosne i Hercegovine se našao u pravno neodređenoj situaciji aneksijom 1908. godine ako se uzme u obzir da je aneksija od početka predstavljala stalni cilj austrougarske politike u Bosni i Hercegovini kako bi mogla ostvariti svoje dalekosežne planove vezane za Bosnu i Hercegovinu i balkanski prostor.³ Iako se s međunarodnopravnog stajališta smatrala privremenom, austrougarska uprava je od početka nastojala djelovati kao da je okupirana zemlja već uključena u Monarhiju.⁴

Sklapanjem austrougarske financijske nagodbe 8. listopada 1907. otklonjena je osnovna unutarinja zapreka aktivnoj vanjskoj politici Habsburške Monarhije na Balkanu, te neposredno nakon toga ministar vanjskih poslova Alois Aehrenthal⁵ i načelnik glavnog stožera austrougarske vojske Franz Conrad von Hötzendorf⁶ postavljaju na

- 2 Prema: *Pravni leksikon* (2007.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 35.; Usp. To je jedan od načina preoblikovanja i prestanka država suvremenom međunarodno pravno ne priznaje stjecanje teritorija silom, tj. aneksijom čak i u slučaju osvajanja, ako ono nije potvrđeno mirovnim sporazumom. Vidaković – Mukić Marta (2015.), *Opći pravni rječnik, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Narodne novine, Zagreb, 29.
- 3 Više o tome : Imamović Mustafa (2006.), *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 108.
- 4 Imamović Mustafa (2014.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Editio Iuristica - University Press izdanja Magistrat, Sarajevo, 254.
- 5 Aehrenthal, Aloys Lexa von, austrougarski političar i diplomat (1854. –1912). U diplomatskoj službi od 1877., najposlije kao veleposlanik u Rusiji (1899.–1906.); ministar vanjskih poslova 1906.–12. Odlučan zagovornik širenja Austro-Ugarske prema Balkanu, osobito nastojao oko aneksije Bosne i Hercegovine, računajući u njezinoj pripremi na podršku Bugarske i podjelu interesnih zona na Balkanskome poluotoku s Rusijom. *Aehrenthal, Aloys Lexa von. Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=602> (pristupljeno 18. 1. 2023.)
- 6 Franz Conrad von Hötzendorf (1852. –1925.), godine 1906. nadvojvoda Franz Ferdinand imenovao ga je načelnikom Glavnog stožera austrougarske vojske. Navedenu dužnost

dnevni red pitanje aneksije Bosne i Hercegovine.⁷ Zajedničko ministarsko vijeće odlučilo je 1. prosinca 1907. aneksiju provesti čim to prilike dopuste.⁸ Aneksija je ovisila od više okolnosti, u prvom redu od stanja međunarodnih odnosa ali i od veoma važnog pitanja, a to je bilo kako uklopiti Bosnu i Hercegovinu u složenu dualističku strukturu Austro-Ugarske Monarhije.⁹

Pored djelatnosti u samoj Bosni i Hercegovini, početak priprema za aneksiju nužno izaziva dvije posljedice u Aahrenthalovoj južnoslavenskoj politici: novo stajalište prema Srbiji; aktivni utjecaj na političke prilike u Hrvatskoj.¹⁰ 17. prosinca 1907. u razgovoru s generalom Conrad von Hötzendorfom Aahrenthal izjavljuje da je cilj njegove balkanske politike aneksija Bosne i Hercegovine i dioba Kraljevine Srbije između Austrougarske i Bugarske.¹¹ Vanjska politika

obnašao je do ožujka 1917. godine i odgovarao je samo caru i kralju ili njihovim predstavnicima. Smatran je ratobornim i bio je žestoki zagovornik preventivnih ratova protiv Italije i Kraljevine Srbije već prije Prvog svjetskog rata. Nakon atentata na prestolonasljednika, nadvojvodu Franju Ferdinanda, pozvao je na hitan rat protiv Kraljevine Srbije.

Dostupno na: <https://ww1.habsburger.net/de/personen-objekte-ereignisse/franz-conrad-von-hoetendorf>, (pristupljeno 18.1.2023.)

- 7 Gross Mirjana, „Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine“, Istorija XX veka: zbornik radova, Institut društvenih nauka/Odeljenje za istorijske nauke Beograd, sv. 3 / 1962, 153.
- 8 Gross Mirjana, „Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda“, Časopis za suvremenu povijest, vol. 2., br. 2./1971.,19.
- 9 U više navrata postavljalo se pitanje o mogućoj aneksiji Bosne i Hercegovine. Mađarska vlada tražila je aneksiju na bazi podjele Bosne i Hercegovine tako što bi okruzi Banja Luka i Bihać pripali Ugarskoj, a Sarajevo, Travnik, Mostar i Tuzla Austriji. Tom prijedlogu se usprotivila austrijska vlada pa su rasprave o aneksiji obnovljene u ljeto 1896. u vezi sa krizom u Turskoj te je tada Zajednička vlada odlučila da je potrebno aneksiju izvršiti u onom času kad Turska padne pod likvidaciju. Izbijanjem Mladoturske revolucije u lipnju 1908. ocijenjeno je da je došao trenutak za aneksiju. Imamović Mustafa, *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, 108.
- 10 Gross Mirjana, *Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine*, 154.
- 11 Nezadrživi rast jugoslavenske ideje u Habsburškoj monarhiji

Kraljevine Srbije koja je i u Hrvatskoj - Slavoniji i u Bosni i Hercegovini širila velikosrpske ideje izazivala je oštre reakcije austrougarske državne politike.¹²

S obzirom na podršku koju je dobio tijekom Zajedničkog ministarskog vijeća Aahrenthal je tijekom prve polovice 1908. godine razmijenio mnoga pisma i memorandume s Izvoljskim,¹³ mini-

ukazuje na veliku opasnost koju po Monarhiju predstavlja samostalna srpska država i objašnjava Aahrenthalovu zamisao o priključenju „nebugarskih“ dijelova Srbije Austro-Ugarskoj. On bi htio izvršiti aneksiju bez rata i spreman je u tu svrhu odgoditi rješavanje jugoslavenskog pitanja u interesu Monarhije. Zbog toga za njega i dioba Srbije postaje pitanje dalje budućnosti, a njegovo sistematsko pobijanje jugoslavenskih i srpskih elemenata u Habsburškoj monarhiji kreće se uoči aneksije u okvirima nastojanja da se ne izazove rat protiv Srbije u Rusije. *Ibidem*.

- 12 Osim austrougarskih državnih krugova u članku *Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. i europska diplomacija* Zijad Šehić analizira stav europske diplomacije prema pitanju aneksije uključujući i metodu rješenja srpskog pitanja. Više o tome: Šehić Zijad, „*Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. i europska diplomacija*“, Hercegovina – časopis za kulturu i historijsko nasljeđe, br. 13-14/2001.
- 13 Izvoljski, Aleksandr Petrovič, ruski političar i diplomat (1856. –1919.). U diplomatskoj službi od 1894. Bio je izaslanik u Beogradu (1897) te najposlije veleposlanik u Tokyju od 1899. i Kopenhagenu od 1903. Kao ministar vanjskih poslova (1906–10) sklopio je 1907. s Velikom Britanijom sporazum o podjeli rusko-britanskih interesnih sfera u Afganistanu, Iranu i Tibetu. Na sastanku u dvorcu Buchlau u Moravskoj 1908., prilikom pregovora o slobodnom prolazu ruskih ratnih brodova kroz Dardanele, grof A. L. von Aehrenthal izmamio je od Izvoljskog odobrenje Rusije za austro-ugarsku aneksiju Bosne i Hercegovine. Propust ruske diplomacije da za uzvrat ishodi od Austro-Ugarske slobodu prolaza ruskih brodova kroz tjesnac zaoštrio je uoči I. svjetskog rata rusko-austrijsko-njemačke odnose na Balkanu. Prisiljen da zbog toga podnese ostavku, Izvoljski je kao veleposlanik u Parizu (1910–17) radio na jačanju rusko-francuskih saveza. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, (2021.), dostupno na:

strom vanjskih poslova Rusije, kako bi osigurao rusku suglasnost na aneksiju Bosne i Hercegovine. Izvoljski je memorandumom od 2. srpnja 1908. godine pristao priznati aneksiju Bosne i Hercegovine u zamjenu za austrougarsku podršku po pitanju otvaranja Bospora i Dardanela.¹⁴

Kao posljedica Berlinskog kongresa i tajnih ugovora, Austro – Ugarska Monarhija je 6. listopada 1908. anektirala Bosnu i Hercegovinu.¹⁵ Aneksija Bosne i Hercegovine izvršena je carevom Proklamacijom, jednostranim aktom kojim je Austro-Ugarska Monarhija kršeći međunarodni status Bosne i Hercegovine i obećavajući konstitucionalne osnove, proglasila priključenje Bosne i Hercegovine svom području.¹⁶ Odnos Austrije i Ugarske prema Bosni i Hercegovini nakon 1908. godine pokazuje da se radi o državnopravnome odnosu koji bi najbolje mogli označiti kao *condominium* Austrije i Ugarske nad tom zemljom.¹⁷

<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28393>> (pristupljeno 18. 1. 2023.).

- 14 Imamović Mustafa (1998.), *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Sarajevo, 419.
- 15 Krišto Jure (2008.), *Riječ je o Bosni*, Golden marketing – tehnička knjiga, Zagreb, 62.
- 16 U Proklamaciji se između ostalog ističe da je „Došlo vrijeme da stanovnicima obiju zemalja ukažemo nov dokaz naše vjere u njihovu političku zrelost. Da bi BiH digli na viši stepen političkog života, odlučili smo se podijeliti objema zemljama konstitucionalne ustanove- koje će odgovarati njihovim prilikama i zajedničkim interesima- i stvoriti na taj način zakonsku podlogu za predstavništvo njihovih želja i koristi“ nadalje u proglasu se govori „... No prvi i neophodan uvjet za uvažavanje ove zemaljske ustavnosti: opredjeljenje jasna i nesumnjiva pravog položaja obiju zemalja. S tog razloga, a i držeći na pameti one veze koje su u starijim vremenima postojale između naših predaka na ugarskom prijestolju i ovijeh zemalja, protežemo mi pravo na suverenost na BiH i hoćemo da se i na ove zemlje primjenjuje red nasljedstva, koji vrijedi i za Našu kuću.“ Navedeno prema: Hrvatski dnevnik, „Proglas na narod Bosne i Hercegovine Mi Franjo Josip I. car austrijski, kralj češki itd. i apoštolski kralj ugarski“, Sarajevo, srijeda 7. listopada, 1908. br. 229.
- 17 Čulinović Ferdo (1956.), *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka. Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Istra, srpska Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina*, Školska knjiga, Zagreb, 317.; Usp. Hrvatski dnevnik, 7. listopada 1908., br. 229.

Bosna i Hercegovina je nakon aneksije bila specifična državno-pravna oblast, koja je u austrougarskom dualizmu predstavljala zasebno državno-pravno područje sa zajedničkim suverenitetom Austrije i Ugarske.¹⁸ Pravno-teorijski suverenitet je tradicionalno obilježje državne vlasti po kojem u svakoj državi postoji i mora postojati najviša, nedjeljiva i apsolutna vlast koja nije podložna ničijoj kontroli.¹⁹ Bosna i Hercegovina je smatrana krunskom zemljom Habsburgovaca kojom po ovlaštenjima vladara zajednički upravljaju vlade Austrije i Ugarske.

Zbog ovoga akta u Europi je izbila šestomjesečna politička kriza poznata i pod nazivom *aneksijska kriza*. Kako je Austro-Ugarska aneksiju željela provesti formalno u dogovoru s Rusijom, a dok je Izvoljski smatrao da je njegov pristanak na aneksiju povezan i uvjetovan pristankom da se Rusiji odobri promjena režima tjesnaca, Aerenthal je proveo aneksiju bez suglasnosti velesila, smatrajući da je ruski pristanak dovoljan. To mu je pošlo za rukom isključivo zahvaljujući podršci svoje velike saveznice Njemačke.²⁰ *Hrvatski dnevnik* izvještava o reakciji Njemačke i Mađarske na aneksiju, te prenosi pisanje njemačkog lista *Berliner Tagblatt* koji ističe kako je Austro-Ugarska svojim kulturnim radom stekla pravo na aneksiju i da Njemačka kao njezin saveznik mora pomoći odstraniti eventualne poteškoće vezane za aneksiju; dok pisanje mađarskih novina o nemogućnosti aneksije naziva samo prividnim jer pisanjem želi ostati u dobrim odnosima sa onim elementima u Bosni i Hercegovini koji su došli u Pešti tražiti saveznike.²¹

Izvoljskom, naprotiv, Francuska i Velika Britanija nisu odobrile planove u vezi s tjesnacima pa se Rusija osjećala izigranom.²² Zbog toga je umalo došlo do izbijanja ratnog sukoba ne samo između Austro-Ugarske i Rusije već i Austro-Ugarske i Kraljevine Srbije, koja se također nadala proširenju prema Bosni i Hercegovini. No, ipak, blok Centralnih sila bio je ovaj put jači pa su se i Rusija i Kraljevina Srbija

18 Čulinović Ferdo, *op.cit.*, 317.

19 *Pravni leksikon, op.cit.*, 1572.

20 Kardum Livia, „*Aneksiona kriza i Friedjungov proces*“, *Politička misao: časopis za politologiju*, vol. 30 br. 1/ 1993., 133.

21 *Hrvatski dnevnik*, „*Njemačka i aneksija Bosne i Hercegovine*“; „*Mađžari i aneksija*“; Sarajevo, srijeda 7. listopada 1908., , br. 229 .

22 Kardum Livia, *op.cit.*,133.

morale pomiriti s gotovim činom.²³ Rusija je tražila hitan saziv konferencije sila potpisnica Berlinskog ugovora. U proljeće 1909. godine Austro-Ugarska je zaprijetila ratom Rusiji koja se, vojnički nespremna nakon poraza s Japanom morala povući (Rusko – Japanski rat 1904.-1905.). Kraljevina Srbija i Crna Gora su protestirale protiv aneksije držeći da su tim činom povrijeđeni njihovi vitalni nacionalni interesi.

Nakon što je Rusija odustala od rata, Kraljevina Srbija je 31. ožujka 1909. godine dala službenu izjavu da aneksijom ipak nisu povrijeđena njezina nacionalna prava. Nakon Kraljevine Srbije to je učinila i Crna Gora.²⁴ Osmanlijsko carstvo je aneksiju priznalo nakon što joj je Austro-Ugarska Monarhija isplatila određenu novčanu naknadu čime je zapravo potvrdila austrougarski suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom. Veoma je zanimljivo mišljenje Željka Bartulovića koji upozorava na činjenicu da se radi o pravnom poslu kupoprodaje jer je sultan faktički predao suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom i za taj čin primio određenu novčanu naknadu. Kao usporedbu isti navodi Rusku prodaju Aljaske Americi.²⁵

Aneksijska kriza dobila je i negativan unutar-politički epilog. Naime, austrougarske vlasti su u toku aneksijske krize, loše konstruiranim intrigama optužili hrvatsko – srpsku opoziciju u monarhiji, držeći je produženom rukom velikosrpske propagande.²⁶ Ovu propagandu list *Narod* otvoreno podržava smatrajući da se toj koaliciji trebaju radovati svi „poštene Bosanci i Hercegovci jer će onda sloboda doći i do njihovih granica, a Sava nije voda neprelazna“, ²⁷ smatrajući da će Hrvatska

23 *Ibidem*.

24 Engelsfeld Neda (2006.), *Povijest hrvatske države i prava. Razdoblje od 18.do 20.stoljeća*, Pravni fakultet, Zagreb, 237.

25 Bartulović Željko (2008.), *Povijest hrvatskog prava i države*, kompendij za internu uporabu, Pravni fakultet Rijeka, Rijeka, 69.

26 Tako su ugarske vlasti 1909. u Zagrebu povele veleizdajnički proces protiv skupine uglednih Srba da bi naposljetku čast Monarhije morao spašavati sam car pomilovanjem optuženih. Drugi takav proces, Fridjungov proces, bolno je razgolio austro-ugarsku diplomaciju i pokazao pravo lice austrougarske politike prema Južnim Slavenima unutar vlastitih granica, ne ostavljajući im mnogo nade za bolje političko sutra. Kardum Livia, *op.cit.*, 136.

27 *Narod*, „Pred otvorenje Hrvatskog sabora“, Mostar, subota, 23. veljače (7 ožujka), br. 73.

sa udruženim radom Srba i Hrvata biti jak bedem protiv prodiranja stranaca i jak oslonac buduće jedinstvene politike.²⁸

Već je 1906. godine političko – interesni krug oko Franje Ferdinanda stvorio plan ujedinjenja hrvatskih zemalja, skupa s Bosnom i Hercegovinom, u trijalističkom preustroju Monarhije. Međutim, svatko zbog svojih razloga, tom rješenju su se protivili Mađari, Česi i drugi narodi koji nisu imali riješeno nacionalno pitanje u Monarhiji, kao i velikoaustrijski krugovi.²⁹ Mirjana Gross piše da kada su predstavnici velikoaustrijskih krugova govorili o trijalističkome rješenju, mislili su na tri upravna područja jedne jedinstvene države i na tri suverene države jedne konfederacije. To se jasno vidi već iz prvih programskih Izjava velikoaustrijske grupe, u jesen 1905. formiran je u listu *Gross Osterreich* „plan rada“ gdje uz različite zahtjeve plan predviđa „ako je to moguće“ i ujedinjenje Hrvatske i Slavonije, Dalmacije i Bosne i Hercegovine u jedno „upravno područje“ (*Verwaltungsgebiet*) s jedinstvenim zemaljskim saborom i hrvatskim predstavnicima u centralnom parlamentu.³⁰

Prema pitanju pripadnosti Bosne i Hercegovine javljaju se različite rasprave u to vrijeme među pripadnicima srpske i hrvatske političke i intelektualne elite.

Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem naziv je rasprave autora Jovana Cvijića koja je izašla 1908. godine povodom aneksije.³¹ Bosnu i Hercegovinu smatra „centralnom oblasti jezgre srpskog naroda“.³² U navedenoj raspravi Cvijić ističe da su Bosna i Hercegovina „po vrednosti naroda, po njegovom centralnom položaju u etnografskoj masi srp-

28 *Ibidem*.

29 Krišto Jure, *op.cit.*, 62.

30 Gross Mirjana, *Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda*, 14.

31 Jovan Cvijić, svjetski priznat antropogeograf, profesor beogradskog sveučilišta i Sorbonne, predsjednik SANU te počasni doktor i akademik mnogih stranih sveučilišta i akademija. Vidi. Cvijić, Jovan (1987.), *Sabrana dela, Knjiga 3 (Tom I): Govori i članci*, SANU - Književne novine - Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

32 Više o tome: Cvijić Jovan, (1908.), *Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem*, Državna štamparija Kraljevine Srbije, Beograd; Usp. Bilandžić Dušan (1999.), *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 44.

skohrvatskog naroda i po zgodnoj mešavini pravoslavnih i katolika su ključ srpskog problema.“³³ On smatra da nema veće srpske države bez Bosne i Hercegovine kao njenog sastavnog dijela, te s tim u svezi tvrdi da su „one najvažnija oblast i za rešavanje srpsko-hrvatskog i time jugoslavenskog pitanja.“³⁴

Elaborirajući geografske, etnografske, historičke i državnopravne razloge, hrvatski povjesničar Ferdo Šišić izrazio je potrebu vezivanja Bosne i Hercegovine za hrvatske zemlje na temelju povijesnog prava, te s tim u svezi ističe „...Kad se već daje tolika važnost historičkom državnom pravu, onda je nesumnjivo najvažnije hrvatsko.“³⁵

U povodu aneksije i hrvatski političar Stjepan Radić napisao je studiju pod nazivom *Živo hrvatsko pravo na BiH*.³⁶ O državnopravnom pitanju Bosne i Hercegovine Radić je pisao i prije objavljivanja spomenute studije, pa s tim u svezi između ostalog Radić piše i da „Slobodne i ujedinjene Hrvatske nema bez Bosne i Hercegovine, koje bi, zajedno s Dalmacijom, našu domovinu za jedan i pol puta povećale“, te zaključuje da „Bosna i Hercegovina nisu samo naša velika nada nego i naša velika narodna rana koja se daje izliječiti samo ljubavlju i radom za onaj naš potišteni, zapušteni i zavađeni seljački mučenički puk.“³⁷

Aneksijska kriza 1908. godine imala je utjecaj na politička gibanja u zemlji. U to vrijeme nacionalne organizacije istupaju sa jasnim političkim programima, koji svaki na svoj način, definiraju državnopravni status Bosne i Hercegovine.

33 Cvijić Jovan, *Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem*, 24.

34 *Ibidem*.

35 Šišić Ferdo (1908.) *Herceg-Bosna prigodom aneksije - geografsko etnografska, historička i državnopravna razmatranja*, Tiskara Hrvatske stranke prava, Zagreb, 41.

36 Radić Stjepan (1908.), *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*, (na trošak piščev), Tisak Hrvatske Pučke seljačke tiskare dioničarskog društva Petrinjska ul. 28., Zagreb, Usp. Radić Stjepan (1994.), *Politički spisi, govori i dokumenti*, Dom i svijet, Zagreb, 193.-195.

37 Radić Stjepan, *Politički spisi, govori i dokumenti*, 195.

2. NACIONALNO-POLITIČKA DJELATNOST U BOSNI I HERCEGOVINI I PISANJE LISTA NAROD 1908. GODINE

Pojam političkih stranaka obuhvaća interesne političke organizacije koje u demokratskom sistemu imaju zadaću reprezentacije, konkurencije i integracije. Političke stranke se pojavljuju u Engleskoj potkraj 17. stoljeća (s pojavom građanskoga staleža), ali u modernom kontekstu i formi u kojoj ih danas prepoznajemo, one su nastale u 19. stoljeću, zajedno sa izbornim i parlamentarnim sistemima čiji je razvoj odražavao evoluciju stranaka.³⁸

Austrougarska uprava je imala za cilj spriječiti organiziranje stanovništva u Bosni i Hercegovini na nacionalnim osnovama, a u tu svrhu uvedena je cenzura tiska, zabranjivalo se bilo kakvo javno isticanje hrvatske ili srpske ideje, te se promovirala ideja interkonfesionalnog bosanstva.³⁹ Austrougarski državni krugovi shvatili su da bi svaki poremećaj nacionalne ravnoteže u korist jedne od tri nacionalne ideje mogao biti poguban za sigurni položaj Monarhije u Bosni i Hercegovini.

List *Narod* u broju 61 koji je izašao u Mostaru u subotu 12 (25) siječnja otvoreno kritizira tridesetogodišnju austrougarsku okupaciju definirajući je kao niz *neozbiljnih eksperimenata*, a u odnosu prema Srbima i muslimanima i njihovim nacionalno-političkim identifikacijama drži: „...nastavljeni su politički progoni gazili su se svaki nacionalni princip, zaustavljan je svaki narodni napredak i sređivanje. Srbi su šijani u Srbiju ako hoće da ostanu Srbi, muslimani su šijani u Aziju ako hoće da ostanu muslimani.“⁴⁰

Smrcu Benjamina Kallaya, dugogodišnjeg ministra financija, 1903. godine, dolazi do postupne liberalizacije javnog života u Bosni i Hercegovini što vremenom dovodi do formiranja nacionalnih pokreta kod Srba, Hrvata i muslimana u političke stranke.

38 Veladžić Nezvjet, „Razvoj političkih stranka – historijska perspektiva“, Društvena i tehnička istraživanja – časopis za društvene i tehničke studije, vol. II, br. 2/2016., 44.

39 Više o tome: Imamović Mustafa (2014.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, 231.

40 *Narod*, „Ljudima izvan zakona“, Mostar, subota 12 (25) siječnja 1908., br. 61.

Od sredine prvog desetljeća 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini formiraju se iz vjersko-prosvjetnih pokreta političke stranke, koje po svom obliku, političkoj ideologiji i psihologiji uglavnom odgovaraju tipu narodnih organizacija koje nastaju u zemljama pod kolonijalnom vlašću u doba njihove borbe za nacionalno oslobođenje.⁴¹ Na samom početku političkog organiziranja u Bosni i Hercegovini utemeljen je koncept da nacija prethodi demokraciji, da se prvo trebaju ostvariti nacionalni ciljevi, a tek nakon toga može doći do demokratskog pluralizma unutar nacije.⁴²

Aneksija je otvorila novo poglavlje u državnoj povijesti Bosne i Hercegovine budući da je međunarodnopravni status formalnopravno definiran proglašenjem aneksije. Čin proglašenja aneksije izazvao je brojne rasprave i podijeljenosti na političkoj sceni Bosne i Hercegovine.

Bosanskohercegovački Hrvati pozdravljaju aneksiju Bosne i Hercegovine i izražavaju radost „...da će Nj. Veličanstvo naskoro poduzeti još i posljednji korak za Svoju Bosnu i Hercegovinu, te da će tu lijepu hrvatsku zemlju za sva vremena ujediniti sa Hrvatskom“,⁴³ ali to oduševljenje nije dugo trajalo jer su shvatili da se njihov državno-pravni položaj ne mijenja i da se neće ostvariti nadanja hrvatske politike u Bosni i Hercegovini o njenom priključenju hrvatskim zemljama i reorganizacijom Austro-Ugarske Monarhije.

Stanoje Stanojević, srpski povjesničar, odgovorio je u pismu objavljenom u *Narodu* kako će Srbija ući u rat jer su Bosna i Hercegovina srpske zemlje i kako bez Bosne i Hercegovine nema života Srbiji i Crnoj Gori, te kako su Bosna i Hercegovina srpskom narodu isto što i Srbija i Crna Gora.⁴⁴

41 Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, 247.

42 Nešković Radomir (2013.), *Nedovršena država: politički sistem Bosne i Hercegovine*, Fondacija Friedrich-Ebert Stiftung, Sarajevo, 28.

43 *Hrvatski dnevnik*, „Živilo Njegovo Veličanstvo hrvatski kralji!“, Sarajevo, 7. listopada 1908., br. 229., 2-3.

44 Pavličević Dragutin, „O prostoru i vremenu djelovanja dra Ive Pilara“, *Godišnjak Pilar 2*, Prinosi za proučavanje života i djela dr Ive Pilara, Zagreb, sv. 2 / 2002., 77. Usp. „Kad sam pročitao Vašu knjigu u kojoj tražite Bosnu i Hercegovinu na temelju poviesnih prava, sjetio sam se jedne značajne i poučne epizode iz prošlosti. Kad

Proglas aneksije izazvao je veliku uznemirenost muslimanskog i srpskog pučanstva u Bosni i Hercegovini. Muslimani nisu mogli nika-ko prihvatiti da je jednom proklamacijom moguće ukloniti sultanov suverenitet i da su postali podanici kršćanskog vladara. U svom programu Muslimanska narodna organizacija (MNO) je na prvom mjestu zahtijevala muslimansku vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju i političku, državnopravnu autonomiju Bosne i Hercegovine pod sultanovim suverenitetom.⁴⁵ Sve do aneksije, MNO je kroz program lista *Musavat* (jednakost), koji je bio službeni organ stranke, iznosila stav da je Bosna i Hercegovina u državnopravnom pogledu dio Osmanske carevine, a Austro-Ugarsku je smatrala opunomoćenicom europskih sila, koje su joj na Berlinskom kongresu povjerile samo upravu i uređenje ovih pokrajina.⁴⁶

nekoć Gali pođoše na Rim, ne mogahu Rimljani, dobro podkovani u pravnoj znanosti razumijeti, kako mogu Gali navaljivati na Rim, kad nemaju za takav postupak nikakav pravni temelj. Poslanik rimskog naroda i senata zapitao je stoga s patosom galskog vojskovođu: „Kakovo je Vaše pravo na Rim? - Naše pravo se nalazi na vršku naših mačeva, odgovori galski vojskovođa“. Taj isti odgovor dati će Srbi Hrvatima onog dana, kad će doći do velike borbe o Bosnu i Hercegovinu. Naše pravo je naša narodna snaga- pravo naše narodne snage i pravo naših bajuneta bit će važnije i snažnije od Vašeg prava, koje vi možete vagnuti vagom“ . (Navedeno prema: Bilandžić Dušan op.cit., 43.)

45 Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, 247.

46 Đozić Adib, „Bosanskohercegovački suverenitet u političkoj djelatnosti MNO (Muslimanske narodne organizacije)“, *Znakovi vremena-Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, br. 35-36 /2007, 234. Okupirana Bosna i Hercegovina bila je nova pojava koja se teško mogla podvesti pod neku pravnu kategoriju. Položaj je bio neodređen u toj mjeri da je predstavljao jednu pravnu anomaliju. Američki pravnik Charles Calvo u položaju Bosne i Hercegovine vidio je jedan novi vid organiziranja država. Johan K.Bluntschli je smatrao da je Austro-Ugarska u “državini suvereniteta” koji stvarno pripada sultanu, ali je to njegovo pravo nudum ius, jedan privid prava. Ali i pored toga Bosna i Hercegovina nije nerazdvojni dio Austro-Ugarske Monarhije nego joj je samo priključena. Više o tome: Imamović Mustafa (2007.), *Pravni položaj i unutrašnje politički razvitak Bosne i Hercegovine 1878.-1914.*, Magistrat, Sarajevo, 21.

Čak i nakon proglašenja aneksije zastupajući svoje ideje o državno-pravnoj autonomiji Bosne i Hercegovine pod sultanovim suverenitetom MNO je predao u veljači 1909. godine osmanskom parlamentu *Memorandum muslimana BiH*, od svih navoda poseban naglasak je stavljen na „očajničku nevjericu da će Osmanlije za nekoliko miliona funti učiniti bespravni robljem milion i 400 hiljada najvjernijih podanika”. Dalje je pisalo: „Zar je to mogao vjerovati narod koji je doveden do prosjačkog štapa boreći se za svoju nezavisnost i jednu državu, a da ga ona prodaje za 2,5 miliona funti i preda svoj narod na milost i nemilost dušmanu, koji hoće ne samo da ga odnari nego da ga potpuno istrijebi. Zar Turska, koja je svaki pedelj zemlje krvlju iskupila, sad kao ustavna država da svoje zemlje prodaje onome ko na njih nema nikakva prava? ... Muslimani su uvijek bili spremni sve svoje dati i izginuti za dobro turske carevine. Bili bismo spremni podnijeti i tu sramotu da smo prodani od strane Turske samo kad bismo znali da je ta prodaja po Tursku korisna i da joj nije opasna. Nadamo se da bratski osmanlijski narod neće dopustiti da bosanski muslimani budu prodani. Umjesto 2,5 miliona funti dat ćemo i 10 miliona, pa da ćemo i djecu svoju prodavati, a ne da doživimo tu sramnu prodaju, nego da mjesto austrijskih robova postanemo najvjerniji podanici Osmanske carevine.”⁴⁷ No i pored upornog odbijanja priznanja aneksije, nakon što su početkom 1909. godine aneksiju priznale sve europske zemlje, to su učinili MNO i Srpska narodna organizacija (SNO).⁴⁸

U broju 134 lista *Narod* u članku *Aneksija Bosne i Hercegovine*, aneksija se elaborira raznim argumentima pa s tim u svezi stoji: „Državno-pravni položaj naše otadžbine izmjenjen je. U zadnju srijedu publikovan je u svoj zemlji proglas cara Austrije u kojem se najavljuje pripadnost Bosne i Hercegovine Austrijskoj i mađarskoj Monarhiji, i da se na te zemlje primjenjuje red nasljedstva koji vrijedi za njegov dom. U proglašenju austrijskog vladara ističe se, da će se u našoj domovini nakon gornje promjene uvesti parlamentarni život i političke slobode. Naš zemlja biti će *corpus separatum* u kombinaciji austrijske države, i imat će svoju autonomiju sa svojim saborom

47 *Bosnae; Reakcija bošnjačke elite na aneksiju BiH 1908. godine – kako su Bošnjaci reagovali na saznanje da ih je Osmansko carstvo prodalo*, dostupno na:

<https://bosnae.info/index.php/reakcija-bosnjacke-elite-na-bih-godine-kako-su-bosnjaci-reagovali-na-saznanje-da-ih-je-osmansko-carstvo-prodalo-2> (pristupljeno 21.12.2022.)

48 Zovko Ljubomir (2007.), *Studije iz pravne povijesti Bosne i Hercegovine 1878.-1941.*, Mostar, 26.- 27.

*koji će biti kompetentan za pitanje Bosne i Hercegovine. Car Austrije uputio je o toj stvari vlastoručna pisma ministrima Burianu Arentthalu Vertelu i Becku.*⁴⁹

U broju 135 lista *Narod* koji je izdan u Mostaru, srijeda 15 (28) listopada 1908. upućena je zajednička poruka narodu u Bosni i Hercegovini istaknutih članova muslimanske i srpske narodne organizacije koju su potpisali Alibeg Firdus, Gligorije M. Jeftanović, Mahmudbeg Fadilpašić, Kosta R. Kujundžić, Hadži Mahmudbeg Džinić, Vojislav Šola, Derviš-beg Miralem, Dušan Vasiljević, Bakir-beg Tuzlić, Pero Drljača, Bećir-beg Kapetanović, Raso Vidović, Rifad-beg Sulejmanpašić, Kosta Božić, Ahmed-aga Henda, dr. Uroš Krulj, Muhamed-efendija Karabeg, Vaso R. Crnogorčević, Husein – beg Cerić, dr. Nikola Stojanović, Vasil-beg Biščević, Osman-beg Pašić, Muharemara Pašalić, Nikola Cikota, Alibeg H. Alibegović, Aleksandar Vesarević, Kosta S. Krstanović, Zaim-beg Filipović, Atanazije Šola, Šemsi-beg Zaimović, Vasilj Grdžić i Šerif Arnautović. U zajedničkoj poruci izražavaju nezadovoljstvo okupacijske uprave kao i zahtjev za donošenjem ustava ali bez promjene državnog suvereniteta. Radi značaja koji izjava ima tekst zajedničke poruke donosimo u cjelini: „Prije 30 godina je Austro-ugarska monarhija kao mandatorica europskih sila okupirala BiH da njima upravlja. Vi vrlo dobro znate šta smo kroz to vrijeme proživjeli i koliko smo razloga imali za tužbe protiv okupacione vlade. Razumljivo je, da se stoga s okupacijom koja je došla bez našeg pitanja nijesmo mogli sprijateljiti. Izraz tih osjećaja bio je zajednički Memorandum MNO i SNO koje predstavljaju 4/5 bosanskohercegovačkog stanovništva podnesen povodom proklamovanja ustavnosti u Turskoj gospodinu ministru Burianu na Ilidži 7. septembra 1908. godine u kome smo zahtijevali Ustav bez rješavanja državnopravnog položaja naše otadžbine. Da se na taj način narodu dade mogućnost kontrole i zakonodavstva i onemogućiti rješavanje svih pitanja bez njegove privole. Tu našu akciju vi ste, braćo, listom odobrili vašim odzivima. I poslije ustavnog pokreta mi smo se krenuli u Budimpeštu. Na putu 7. oktobra 1908 nas je iznenadila vijest o aneksiji koja je došla bez pitanja i protiv volje vaše i naše. Povodom najnovijih događaja, europske velike sile, potpisnice berlinskog ugovora, pregovaraju sada o sazivu konferencije. Narod mora sada čekati rezultat rada svih zainteresovanih faktora. Stoga vas molimo braćo da budete strpljivi i mirni a naročito da ne selite iz naše lijepe i drage otadžbine jer

49 *Narod*, „Aneksija Bosne i Hercegovine“, Mostar, subota, 27. rujna (10. oktobra), br. 134., str.1,

bi to bilo najopasnije sredstvo u obrani prava njezinih. Poštovanje pravnog poretka koje je uvijek bila osnovica našem radu ne dopušta nam da se služimo neiskrenim i nezakonitim sredstvima. Mi smo stoga odlučili da i dalje produljimo rad u pravcu zakonitosti. Prenaglit se ne smijemo da ne bi doveli u opasnost narodni napredak jer moramo tražiti načina kako ćemo prema prilikama udestiti našu daljnju akciju. Misao koja će nas u svakom radu rukovoditi bit će idealna težnja našeg naroda za slobodom da sami o svojoj sudbini odlučujemo, jer je ta misao osveštana narodnom borbom i historijom. Kao najbolja garancija uspjeha ove naše nove borbe je jedinstven rad Srba pravoslavnih i muslimana koji ničiji napadaji neće moći razbiti. Sada u ovim odlučnim časovima padaju zauvijek sve pregrade iz prošlosti stoga čvrsto vjerujemo u pobjedu pravde i kličemo: Živila pravda! Živila sloboda! Živio narod! U Budimpešti 29. septembra (11 oktobra) 1908.⁵⁰

MNO aneksiju priznaje 8. veljače 1910. godine, to je bilo i logično jer je ona kao i sve druge političke stranke, htjela u novim ustavnim prilikama legalno djelovati, a prvi uvjet za to bilo je priznanje habsburškog suvereniteta i legaliteta nad Bosnom i Hercegovinom.⁵¹

Stav SNO-a prema pitanju aneksije temeljio se na političkom programu koji je zahtijevao ustavne slobode, parlament i autonomiju Bosne i Hercegovine bez promjene suvereniteta što izražavaju i urednici lista *Narod* u broju 64 u članku *Sposobni i nesposobni* gdje se navodi: „Uspjeh Srpske narodne organizacije, svijest Srpskog naroda, koja se pokazala pri njenom stvaranju i njezin cilj potpuna autonomija BiH, to je ono što zabrinjuje ove velikoaustrijske agitatore i iskrene pobornike jedne, jedine ideje.“ U daljnjem tekstu autor govori o pitanju pobjede srpskog naroda te piše: „... pitanje naše pobjede ne može nikada postati pitanje, da li, nego samo pitanje kad.“⁵² Važno je istaknuti kako u istom broju časopisa koji izvještava o pisanju mađarskog lista *Budapesti Hirlap* se govori o tome da u Bosni i Hercegovini „...dominira srpski narod kako u ekonomskom tako i u kulturnom pogledu, a Hrvati pored njega iščezavanju“. Veoma je zanimljiv stav prema bosanskim muslimanima te s tim u svezi u navedenom mađarskom časopisu se ističe „... no mi sasvim

50 *Narod*, „Zajednika poruka narodu u Bosni i Hercegovini“, Mostar, srijeda 15. (28.) listopada 1908., br. 135., 1.

51 Imamović Mustafa, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, 256.

52 *Narod*, „Sposobni i nesposobni“ Mostar, srijeda 23. siječnja (5. veljače) 1908., br. 64., 1

slobodno možemo Srbima pribrojati od Hrvata mnogo pretežnije muslimane koji su po porijeklu i prosvjeti – osim religije – Srbi.“⁵³

Srpska politička ideja i program u Bosni i Hercegovini formirani su kroz dvije osnovne grupacije, Srpska narodna organizacija i Srpska narodna samostalna stranka. SNO osnovana je u listopadu 1907. ujedinjenjem triju političkih grupa (Gligorija Jeftanovića i Vojislava Šole, list *Srpska riječ*; grupa koja pokreće list *Narod Riste Radulovića* i Vasilja Grđića; te grupa iza lista *Otadžbina* kojeg je uređivao Petar Kočić).

Borba za političku autonomiju Bosne i Hercegovine u okviru Osmanske carevine bila je politička praksa i cilj i MNO-a i SNO-a. Razlika je bila u trajnosti i iskrenosti proklamiranog političkog cilja. Dok je za MNO autonomija Bosne i Hercegovine u okviru Osmanske carevine bila trajni i konačni politički cilj, za SNO bosanskohercegovačka autonomija predstavljala je privremeno rješenje na putu ka krajnjem cilju – pripajanju Bosne i Hercegovine Kraljevini Srbiji.⁵⁴

Znakovito je promišljanje srpske političke elite izraženu u listu *Narod* koja još 1908. godine govori o hrvatsko-srpskoj integraciji u jugoslavensku ideju. Predstavnici te iste elite se bore za vlastitu nacionalnu afirmaciju te s tim u svezi pišu: „*uvjereni da će srpsko-hrvatska integracija donijeti i jugoslavensku mi se za onu prvu upravo i borimo, da bismo pospjeli i ovu drugu. To je naš credo a ko ima uši da čuje neka čuje.*“⁵⁵

Hrvatsku politiku u aneksijskom razdoblju predstavlja je Hrvatska narodna zajednica (HNZ) koja je u odnosu na tadašnje političke prilike bila liberalne političke orijentacije i tražila je zajednički jezik s muslimanskim političkim predstavnicima, smatrajući da bi suradnja s muslimanima mogla biti korisna za razvoj hrvatske državne ideje u okviru Austro – Ugarske Monarhije. Za razliku od političkog stava HNZ-a prvi vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler u stranci koja se formira neposredno pred izbore za bosanskohercegovački sabor (Hrvatska katolička udruga, 1910.) naglašava ideju da katoličanstvo bude ključna sastavnica hrvatskog nacionalnog pokreta u Bosni i Hercegovini što je izazivalo napetosti između dvije hrvatske političke grupacije.

53 *Narod*, „*Strani listovi o nama*“ Mostar, srijeda, 30. siječnja (12. veljače) 1908., br. 66., 1,

54 Đozić Adib, *op.cit.*, 238.

55 *Narod*, „*Srbi i Hrvati*“, Mostar, subota 17. (30) svibnja, br. 96.

Analizom tekstova lista *Narod* koji je izlazio u zadnjoj godini pred aneksiju uočavamo da autori skoro u svakom broju izvještavaju o novim intrigama austrougarske politike. Bavili su se analiziranjem, definiranjem, kritiziranjem tokova austrougarske politike prema nacionalnim zajednicama primarno prema Srbima u Bosni i Hercegovini. Autori su propagirali jedinstvo između pravoslavnih i muslimana, odnosno SNO-a i MNO-a dok su u gotovo svakom broju kritizirali nositelje hrvatskih političkih opredjeljenja. Često su se obrušavali i vidjeli prijetnju u djelovanju hrvatske politike smatrajući nadbiskupa Stadlera velikim neprijateljem srpskih nacionalnih ciljeva u Bosni i Hercegovini. S tim u svezi u broju 62 lista *Narod* ističu kako smatraju da se nadbiskup Stadler: „...nada uništenju Srba i velikoj pobjedi jedinospasavajuće katoličke vjere, velikohrvatskog kraljevstva i velikoaustrijske ideje.“⁵⁶ Kao glavni protivnici Stadlerovim političkim idejama suprotstavljaju se Srbi i Mađari prema navodima iz lista *Narod*.⁵⁷

List *Narod* se suprotstavlja ideji austrougarskog širenja na Balkanu, negira zaposjednuće Austro - Ugarske nad Bosnom i Hercegovinom smatrajući da je dobila samo zadaću da uredi Bosnu i Hercegovinu, a „...taj zadatak sadrži već sam u sebi i granicu tj. vremensko ograničenje jer se ne može vjekovima jedna zemlja uređivati.“⁵⁸ Kritizirajući austrougarsku vanjsku politiku urednici lista *Narod* smatraju da je njen glavni cilj bio prodiranje na istok, a ne unutarnje uređenje Bosne i Hercegovine.⁵⁹

Stav glavnog ideologa HNZ-a, tuzlanskog odvjetnika Ive Pilara, prema aneksiji Bosne i Hercegovine temelji se na mišljenju da će Bosna i Hercegovina biti izgubljena ukoliko ne bude anektirana Monarhiji te na strahu od srpskih aspiracija prema Bosni i Herce-

56 *Narod*, „O novim intrigama“, Mostar srijeda 16. (29.) siječnja 1908., br. 62.

57 *Ibidem*. („Udruženim silama napadnuti su stoga Srbi i Mađari koji stoje na putu ostvarenja tih lijepih snova Lugerovih austrijanaca i Stadlerovih Bosanaca. Osumnjičen je i Burian i Werkele jer treba utući u Bosni svaki Mađarski upliv u korist velikoaustrijskog i jer treba na mjesto Mađara Buriana dovesti Austrijanca Kučeru.“)

58 *Narod*, „Spoljašnja politika Austro Ugarske“, Mostar, subota 19. siječnja (1. veljače) 1908., br. 63.

59 „Ta namjera za prodiranje jasno je iskazana u ovogodišnjem ekspozeu i to otkrivanje plana o novim željeznicama koje bi se imale načiniti.“ *Ibidem*.

govini, a u prilog afirmativnome stavu prema aneksiji Pilar navodi i neke zemljopisne karakteristike, pa s tim u svezi naglašava činjenicu da „...već površni pogled na hrvatske zemlje uči, da je uski trak Slavonije Hrvatske i Dalmacije samo ljupina, a Bosna i Hercegovina jezgra našeg narodnog tijela.“⁶⁰ Isti stav izražava i u pismu kojeg je 11. rujna 1908. uputio Jurju Bijankiniju i u kojem naglašava: „Svi Hrvati u Bosni i Hercegovini jesmo listom za aneksiju; za aneksiju što prije i ma kojoj formi. Mi smo naime uvjereni da je Bosna i Hercegovina izgubljena ako ode iz ruku Austro-Ugarske monarhije. Ako se to zbije, ona će neizbježno doći u srpske ruke. Dođe li Bosna i Hercegovina pod Kraljevinu Srbiju u Bosni ne će ostati niti jednog muslimana i niti jednog katolika. To slijedi jasno i neizbježno iz nepojmljive vjersko-narodne netolerancije bosanskih Srba, te je prema tome onda sudbina hrvatskog naroda konačno zapečaćena.“⁶¹

Sam čin aneksije pravdao se potrebom uvođenja ustava za Bosnu i Hercegovinu. O tome svjedoči i niz pisama koje je Njegovo Veličanstvo car Franjo Josip I., 5. listopada 1908. godine uputilo baronu Aehrenthalu, ministru baronu Buriánu, baronu Becku i ministru Werkerlu.⁶² Sadržaj pisama odnosi se na potrebu uvođenja konstitucional-

60 „Iz neobjavljene korespondencije dr. Ive Pilara“, pismo I., u Pilar, Zagreb, Godište VII., br. 13 (1) / 2012., 157.

61 Grijak Zoran (2011.), *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, Sarajevo; Vrhbosanska nadbiskupija, Zagreb, 183., Usp. „Iz neobjavljene korespondencije dr. Ive Pilara“, u Pilar, Zagreb, Godište VII., br.13(1) / 2012., 157.

62 *Hrvatski dnevnik*, 7. listopada 1908., br. 229., 2. U navedenim pismima Njegovo veličanstvo car Franjo Josip I. ističe potrebu definiranja pravnog položaja Bosne i Hercegovine kao uvjet uvođenja ustavnosti. Navodi više ciljeva Monarhije u Bosni i Hercegovini, a to je primarno uvođenje građanskih prava, sloboda ličnosti i vjere, sigurnost imetka časti i običaja, čuvanja kućnog praga, slobodu štampe, slobodu kretanja, tajnost pisma, pravo peticije, udruživanja te zbora i dogovora. Nadalje naglašava da će buduće zastupničko tijelo biti odraz nacionalnih, konfesionalnih i političkih prilika u objema zemljama. Daje naputke da birači u svakoj kuriji glasuju odijeljeno prema konfesijama „kako bi se na samo očuvalo dobrija sloga među vjeroispovijestima, nego i obezbijedila svakoj konfesiji onaj broj zastupnika koji joj srazmjeno pripada.“ U pismu ministru baronu Becku i ministru Werckelu

lizma, pa s tim u svezi se ističe da je potrebno na Bosnu i Hercegovinu uspostaviti „...pravo Moje suverenosti, staviti na snagu i za ove zemlje našljedstva, koji vrijedi za Moju kuću i podijeliti im podjednako konstitucionalne ustanove.“⁶³

Zanimljivo je napomenuti kako urednici lista *Narod vlast* Austro – Ugarske Monarhije u Bosni i Hercegovini uspoređuju sa vlašću koju staratelj ima nad svojim pupilom i smatraju kako je potrebno iznova proučiti temeljni ugovor po kojem Austro – Ugarska Monarhija uopće ima vlast nad Bosnom i Hercegovinom, te s tim u svezi smatraju „... pitanje o obimu vlasti Monarhije u okupiranim provincijama može se riješiti na temelju odnosa koji u privatnom pravu proistječe iz punomoćstva (mandata). Elaborirajući dalje urednici smatraju da je: „Berlinski Kongres opunomoćio je Austro-Ugarsku da BiH uredi i umiri. I kako god što se kod običnog punomoćstva kada je riječ o granicama punomoćnikove vlasti mora zagledati u samo punomoćstvo te prema zadatku koji je vlastodavac stavio u dužnost punomoćniku saznati dokle te granice idu, tako isto i kod pitanja o veličini ovlaštenja Austro - Ugarske Monarhije od strane sila potpisnica Berlinskog ugovora čl. 25 tog Ugovora valja imati u vidu cilj tog ovlaštenja.“⁶⁴

kao i ministru baronu Burianu Njegovo carsko kraljevsko veličanstvo daje im konkretne upute da učine pripreme za parlament Austrije i Ugarske te da podnesu nacрте izrađene u smislu danih naputaka kako bi u Bosni i Hercegovini Ustav što prije stupio na snagu. Wekerle, Sándor, mađarski građanski političar (1848. – 1921.). U tri mandata predsjednik vlade, 1917-18. predsjednik posljednje dualističke vlade Mađarske. Ekspozent habsburškog dvora, pokretač insceniranoga veleizdajničkog procesa u Zagrebu (1909). Wekerle, predstavnik mađ. financijskoga kapitala, personificira za Krležu politiku mađarizacije i kolonizacije Hrvatske. Njegova nastojanja 1918. da spriječi raspad Austro-Ugarske Monarhije izazvala su Krležinu oštru publicističku reakciju u Hrvatskoj riječi (Károlyi, Wekerle i Tisza o položaju. Što oni misle i žele s Jugoslavenima, 23. X. 1918), i u nekim kasnijim Krležinim napisima. Navedeno prema: *Leksikografski zavod Miroslav Krleža, mrežno izdanje, dostupno na: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2291> (pristupljeno 18.1.2023.)*

63 Hrvatski dnevnik, „Vlastoručno pismo Nj. Veličanstva ministru baronu Becku,“, Sarajevo 7.10.1908., br. 229, 2.

64 *Narod*, „Političko izborno pravo u BiH“, Mostar, subota 19. ožujka (11. travnja) 1908., br. 83.

Na više mjesta ističe se potreba uvođenja ustava, te se kritizira činjenica da Bosna i Hercegovina nema svoj konstitucionalni akt i kako navode time ostaje „jedina europska država koja nema ustava.“⁶⁵ Oni smatraju svojom prvom dužnosti „da ne dopustimo da ustavno pitanje siđe s dnevnog reda prije nego što narodna volja dođe do potpunog izražaja. Nadamo se da će svi pravi Bosanci i Hercegovci naći na istom putu i da ćemo kao što sada kličemo „Živio turski ustav!“ moći brzo uskliknuti „Živio bosanskohercegovački ustav!“⁶⁶

Ustav i državnopravno pitanje je naziv članaka koji se bavi problematikom državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine prema Austriji i Ugarskoj. Ustav doživljavaju kao sredstvo „da se u našoj domovini sredimo i stupajući u kolo pravnih država sa ustavom da osiguramo mir. Taj mir se ne može osigurati nesavremenim nabacivanjem državnopravnih pitanja to se može postići samo ako se uvođenje ustava u svakom pogledu postavi na pravne osnove.“ U daljnjem tekstu sumnjičavo postavljaju pitanje može li Austro – Ugarska ispravno uvesti ustav, te smatraju da je to zapravo postulat njezinog mandata kojeg je dobila kao pravna i ustavna država. Ne odustaju od svoje državno-pravne politike te smatraju da se državno-pravni status ne smije dirati elaborirajući to ovim riječima: „...potezanje državnopravnih pitanja kad treba uvesti ustav u najmanju ruku preduhitreno ako se misli na promjenu državnopravnog položaja naše domovine, a prekasno ako se misli da se tim pitanjem može ustaviti uvođenje ustava.“⁶⁷

U broju 122 glavni odbor SNO-a u točki 1 smatra uvođenje ustava prvom i najvažnijom narodnom potrebom uz uvjet „nerješavanja državnopravnog položaja.“ Protive se nametnutom ustavu i izbornom redu bez prethodnog sporazuma s narodnim organizacijama.⁶⁸

65 Narod, „Živio ustav“, Mostar, srijeda 16. (29.) srpnja 1908. br. 113.; Usp. Narod, „Ustavne pripreme“, Mostar, srijeda 6 (19) kolovoza 1908., br. 119.

66 Narod, „Živio ustav“, Mostar, srijeda 16. (29.) srpnja 1908. br. 113.;

67 Narod, „Ustav i državnopravno pitanje“, Mostar, subota 9. (22) kolovoza 1908., br. 120.

68 Narod, „Srpska narodna organizacija za Ustav“, Mostar subota 16. (29.) kolovoza 1908., br. 122.

Predstavnici SNO-a i MNO-a u *Predstavci srpske i muslimanske narodne organizacije Vašoj Preuzvišenosti caru i kralju* potpisane u Sarajevu 25. kolovoza (7. rujna) izražavaju jedinstven stav o potrebi uvođenja ustavnosti bez rješavanja postojećeg državnopravnog položaja.⁶⁹

Unatoč nastojanjima muslimanskih i srpskih političkih predstavnika pitanje državnopravnog položaja riješeno je promjenom postojećeg državnopravnog okvira, a uvođenje konstitucionalizma je bio samo jedan od motiva za vođenje ovakve politike.

ZAKLJUČAK

Odlukama Berlinskog kongresa 1878. godine Bosna i Hercegovina se našla u središtu europske politike te je njen pravni status bio nedorečen, ona je bila nova pojava na europskoj političkoj pozornici i nije se jednostavno mogla definirati nekom točnom pravnom kategorijom. Austro-Ugarski državni vrh je protivno odlukama Berlinskog kongresa, prekršivši norme međunarodnog prava, anektirao Bosnu i Hercegovinu 6. listopada 1908. i tim činom promijenio njen dotadašnji međunarodnopravni status. Osim šestomjesečne međunarodne krize koju je aneksija izazvala njene posljedice su se odrazile na rasprave i podijeljenosti u unutrašnjoj politici Bosne i Hercegovine. Velik utjecaj na nacionalno političke ciljeve imale su političke stranke ali i njihova službena glasila. List *Narod* predstavljao je glas srpske inteligencije u Mostaru, a kao predvodnik te inteligencije ističe se dr. Uroš Krulj koji 1907. godine pristupa SNO-u, a *Narod* postaje jedno od službenih glasila SNO-a. Srpska i muslimanska politika ne priznaju aneksiju, zahtijevaju ustavne slobode, parlament i autonomiju Bosne i Hercegovine bez promjene njenog suvereniteta. Borba za političku autonomiju Bosne i Hercegovine u okviru Osmanske carevine bila je politička praksa i cilj i MNO-a i SNO-a. Dok je za MNO autonomija u okviru Osmanske carevine bila konačni politički cilj za SNO autonomija Bosne i Hercegovine je predstavljala privremeno rješenje na putu ka krajnjem cilju, a to je pripajanje Bosne i Hercegovine Kraljevini Srbiji. Hrvatsko pučanstvo i političke stranke s otvorenim oduševljenjem pozdravljaju aneksiju međutim to oduševljenje nije dugo trajalo jer se nisu ostvarili njihovi planovi o reorganizaciji Au-

69 *Narod*, „Akcija za ustav“, Mostar, srijeda 27. kolovoza (9. rujna) 1908., br. 135.

stro-Ugarske Monarhije na način da se Bosna i Hercegovina priključi hrvatskim zemljama. Aneksija je izazvala različite reakcije kod nacionalno-političkih grupacija negativne kod Srba i muslimana koje su bile okupljene u SNO i MNO, a pozitivne kod Hrvata okupljenih u HNZ. Politički realitet utjecao je da političke stranke u Bosni i Hercegovini ipak priznaju čin aneksije i na taj način osiguraju legalitet djelovanja u okviru Monarhije, a promjena međunarodnopravnog statusa Bosne i Hercegovine omogućila je Bosni i Hercegovini konstitucionalne osnove kao i parlamentarni život te je samim tim činom Bosna i Hercegovina kao svojevrsni *corpus separatum* izražavala svoju posebnost u okviru višenacionalne Monarhije.

CONCLUSION

By the decisions of the Congress of Berlin in 1878, Bosnia and Herzegovina found itself at the centre of European politics and its legal status was vague, it was a new phenomenon on the European political stage and could not simply be defined by an exact legal category. The Austro-Hungarian government, contrary to the decisions of the Congress of Berlin, violated the norms of international law, annexed Bosnia and Herzegovina on October 6, 1908, and thereby changed its previous international legal status. In addition to the six-month international crisis caused by the annexation, its consequences were reflected in discussions and divisions in the domestic politics of Bosnia and Herzegovina. Political parties and their official newspapers had a great influence on national political goals. The Narod newspaper represented the voice of the Serbian intelligentsia in Mostar, and as the leader of that intelligentsia Dr. Uroš Krulj joined the SNO in 1907, and Narod became one of the official newspapers of the SNO. Serbian and Muslim politics do not recognize the annexation, they demand constitutional freedoms, parliament and autonomy of Bosnia and Herzegovina without changing its sovereignty. The struggle for the political autonomy of Bosnia and Herzegovina within the Ottoman Empire was the political practice and goal of both MNO and SNO. While for the MNO autonomy within the Ottoman Empire was the final political goal, for the SNO the autonomy of Bosnia and Herzegovina represented a temporary solution on the way to the ultimate goal, which is the Bosnia and Herzegovina in the Kingdom of Serbia.

The Croatian people and political parties welcomed the annexation with open enthusiasm, but this enthusiasm did not last long because their plans to reorganize the Austro-Hungarian Monarchy in such a way that Bosnia and Herzegovina would join the Croatian lands did not come true. The annexation caused different reactions among national-political groups, negative among Serbs and Muslims who were gathered in SNO and MNO, and positive among Croats gathered in HNZ. The political reality had the effect that the political parties in Bosnia and Herzegovina still recognize the act of annexation and thus ensure the legality of actions within the Monarchy, and the change in the international legal status of Bosnia and Herzegovina provided Bosnia and Herzegovina with constitutional foundations as well as parliamentary life, and by that very act, Bosnia and Herzegovina as a kind of *corpus separatum* expressed its uniqueness within the multinational Monarchy.

LITERATURA

KNJIGE I ČLANCI

1. Bartulović Željko (2008), *Povijest hrvatskog prava i države*, kompendij za internu uporabu, Pravni fakultet Rijeka, Rijeka.
2. Bilandžić Dušan (1999.), *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb.
3. Cvijić Jovan, (1908.), *Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem*, Državna štamparija Kraljevine Srbije, Beograd.
4. Cvijić, Jovan (1987.), *Sabrana dela, Knjiga 3 (Tom I): Govori i članci*, SANU - Književne novine - Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
5. Čulinović Ferdo (1956.), *Državnopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX. i XX. vijeka. Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Istra, srpska Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina*, Školska knjiga, Zagreb.

6. Đozić Adib, „Bosanskohercegovački suverenitet u političkoj djelatnosti MNO (Muslimanske narodne organizacije)“, *Znakovi vremena-Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, br. 35-36 /2007.
7. Engelsfeld Neda (2006.), *Povijest hrvatske države i prava. Razdoblje od 18.do 20.stoljeća*, Pravni fakultet, Zagreb.
8. Grijak Zoran (2011.), *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Hrvatski institut za povijest: Dom i svijet, Sarajevo; Vrhbosanska nadbiskupija, Zagreb
9. Gross Mirjana, „Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 2., br. 2./1971.
10. Gross Mirjana, „Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine“, *Istorija XX veka: zbornik radova*, Institut društvenih nauka/Odeljenje za istorijske nauke Beograd, sv. 3 / 1962.
11. Imamović Mustafa (1998.), *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Sarajevo.
12. Imamović Mustafa (2006.), *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
13. Imamović Mustafa (2007.), *Pravni položaj i unutrašnje politički razvitak Bosne i Hercegovine 1878.-1914.*, Magistrat, Sarajevo.
14. Imamović Mustafa (2014.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Editio Iuristica - University Press izdanja Magistrat, Sarajevo.
15. „Iz neobjavljene korespondencije dr. Ive Pilara“, u *Pilar*, Zagreb, Godište VII., br.13(1) / 2012
16. Kardum Livia, „Aneksiona kriza i Friedjungov proces“, *Politička misao: časopis za politologiju*, vol. 30 br. 1/ 1993.
17. Krišto Jure (2008.), *Riječ je o Bosni*, Golden marketing – tehnička knjiga, Zagreb.
18. Nešković Radomir (2013.), *Nedovršena država: politički sistem Bosne i Hercegovine*, Fondacija Friedrich-Ebert Stiftung, Sarajevo.

19. Pavličević Dragutin, „O prostoru i vremenu djelovanja dra Ive Pilara“, Godišnjak Pilar 2, Prinosi za proučavanje života i djela dr Ive Pilara, Zagreb, sv. 2 / 2002.
20. Pravni leksikon (2007.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
21. Radić Stjepan (1908.), Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu, (na trošak piščev), Tisak Hrvatske Pučke seljačke tiskare dioničarskog društva Petrinjska ul. 28., Zagreb.
22. Radić Stjepan (1994.), *Politički spisi, govori i dokumenti*, Dom i svijet, Zagreb.
23. Šehić Zijad, „Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. i europska diplomacija“, Hercegovina – časopis za kulturu i historijsko nasljeđe, br. 13-14/2001.
24. Šišić Ferdo (1908.) *Herceg-Bosna prigodom aneksije - geografsko etnografska, historička i državopravna razmatranja*, Tiskara Hrvatske stranke prava, Zagreb.
25. Veladžić Nezvet, „Razvoj političkih stranka – historijska perspektiva“, Društvena i tehnička istraživanja – časopis za društvene i tehničke studije, vol. II, br. 2/2016.
26. Vidaković – Mukić Marta (2015.), *Opći pravni rječnik, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Narodne novine, Zagreb.
27. Zgodić Esad, „Uroš Krulj: biologija, nacija i politika“, Znakovi vremena - Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu, vol.6., br. 18-19/2003.
28. Zovko Ljubomir (2007.), *Studije iz pravne povijesti Bosne i Hercegovine 1878.-1941.*, Mostar.

NEOBJAVLJENI IZVORI – LISTOVI:

1. Narod;
2. Hrvatski dnevnik;

INTERNET IZVORI:

1. Aehrenthal, Aloys Lexa von. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=602> (pristupljeno 18. 1. 2023.)
2. Franz Conradi von Hötzendior <https://ww1.habsburger.net/de/personen-objekte-ereignisse/franz-conrad-von-hoetendorf>, (pristupljeno 18.1.2023.)
3. Izvoljski, Aleksandr Petrovič, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2021.), dostupno na:
4. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28393>> (pristupljeno 18. 1. 2023.)
5. *Bosnae; Reakcija bošnjačke elite na aneksiju BiH 1908. godine - kako su Bošnjaci reagovali na saznanje da ih je Osmansko carstvo prodalo*, dostupno na:
6. <https://bosnae.info/index.php/reakcija-bosnjacke-elite-na-bih-godine-kako-su-bosnjaci-reagovali-na-saznanje-da-ih-je-osmansko-carstvo-prodalo-2> (pristupljeno 21.12.2022.)
7. Wekerle, Sándor *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, mrežno izdanje, dostupno na: <https://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2291> (pristupljeno 18.1.2023.)

ANNEXIATION AND ITS ECHOES IN THE IDEAS OF POLITICAL PARTIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA WITH SPECIAL REFERENCE TO THE WRITING OF THE JOURNAL NAROD IN 1908.

Ivona Šego-Marić, Associate Professor
University of Mostar, Faculty of Law
e-mail: ivona.sego-maric@pf.sum
Ivana Marušić Teaching Assistant
University of Mostar, Faculty of Law
e-mail: ivana.marusic@pf.sum.ba

Abstract

The annexation of Bosnia and Herzegovina in 1908 was carried out contrary to the provisions and conclusions of the Congress of Berlin in 1878, and besides being infringement of international law at the time, which act called into question the state-legal personality of Bosnia and Herzegovina and caused a six-month international political crisis. The authors analyse the writing of the journal Narod in the last year of its publication before the annexation and compare the attitude of the political parties of that time towards the issue of annexation. Political parties in Bosnia and Herzegovina have the characteristics of national political organisations, and the change in the international legal status of Bosnia and Herzegovina after the annexation leads to hope among certain political groups for the predominance of geographical, ethnographic and historical reasons for the accession of Bosnia and Herzegovina to the Croatian or Serbian lands.

Key words: annexation, state-legal personality, sovereignty, political parties, Austro-Hungarian administration, Narod.